

lalkozik az ethikai normákkal s különösen a legfőbb jó mivoltával: Platon, Kant, Schleiermacher és Herbart idevágó tanáival, hogy utóbb oly megoldáshoz jusson, mely végső elemzetben szintén nem egyéb, mint Herbart öt gyakorlati eszméjének háromra való redukálása.

Egészben véve Roehrich vállalkozását (könyve formai jelességeinek teljes elismerése mellett) nem lehet kedvezően megítélnünk. A herbarti pädagógiát jobban megértetnie, vagy tovább fejlesztenie nem sikerült, s a herbartianizmus szándékos elpalástolása, mely mindenütt felötlik, nemcsak visszatetsző, hanem következményeiben a rendszer egységének ártalmára is van. Ha Roehrich könyve címlapján a herbarti alapokra való helyezkedést kifejezetten bevallotta volna, kedvezőbben ítélnék meg művét: a herbarti pädagógiába való bevezetésnek tekinthetnék s mint ilyent készségesen ajánlhatnók.

F. E.

*

Albert Leclère, L'éducation morale rationelle. Paris. Hachette. 1909. — (XII+291. l.)

Aki nyitott szemmel nézi korunk nevelésügyi mozgalmait s a nevelés elméletének újabb irodalmát, azonnal észreveheti, hogy az erkölcsi nevelés kérdése az érdeklődésnek mennyire a homlokterébe van állítva. Bizonyos, hogy ez a tény csak egyik kiágazása a jelenkor általános szellemi irányának, mely az életet több erkölcsi tartalommal igyekszik megtölteni. A művelődésnek mesébe illő haladása egyre kirívóbbá teszi a társadalom erkölcsi sebeit, s az emberiségnek kényesebb ízlésű és jobbik része lázasan kutatja azokat az orvosszereket, melyekkel meg lehetne gyógyítani a morális bajokat s erkölcsileg széppé lehetne varázsolni az életet. Másrészt a szorosan vett pädagogiai téren mindig többen és többen vallják azt az elvet, hogy a tanítás anyagának ethizáló hatásával nem lehet beérnie a nevelésnek. A győzelmesen előrenyomuló voluntarizmus egyre jobban kikezdi a képzetkörök szövedékéből fakadó erkölcsi akarat erejébe vetett hitet s a nevelés elméletírói új forrásokat iparkodnak felfedezni, melyekből jobban lehessen táplálni a felnövekvő nemzedék erkölcsi akaratát.

A című írt könyv is az erkölcsi nevelés kérdésével foglalkozik széles alapon és magas szociológiai szempontokra emelkedve. Mélységes meggyőződéssel hirdeti az emberiség erkölcsi megújulásának szükségességét s a társadalom jövőendő eszményi formáját abban látja, hogy az állami hatalom beavatkozása minél szűkebb körre szorítkozzék s az erkölcsi tekintetben lehetőleg tökéletes emberek egyesült erővel kormányozzák és vigyék előre a társadalmat egy szebb jövő felé.

A társadalom jólléte szervesen össze van növe a bűncselekmé-

nyek meggátolásának súlyos problémájával, ennél fogva a társadalom jóllétének legelső feltétele az erkölcsi nevelésnek gyökeres átalakítása. Így kapcsolja bele tárgyát a szerző egy általánosabb szempontba s kitűzi elmékedésének célját: rá akar mutatni egy és más utakra és módokra, melyekkel ki lehet ölni a rossz csírákat és fejleszteni lehet a jókat a gyermek, az ifjú s a felnőtt ember lelkében. A jövő, boldogabb társadalomnak éles körvonalú jellemekre van szüksége, olyan férfiakra, akik képesek minden alkalommal önállóan, gyorsan és erős elszántsággal, de észszerűen határozni, akik mindvégig következetesek maradnak önmagukhoz s azokhoz az elvekhez, melyeket habozás nélkül, ha kell, akár rettenthetetlen hősiességgel is követnek.

Finom történeti érzékkel van megírva és fejlett elemző látásról tanuskodik Leclère művének az a fejezete, melyben nyomon kíséri az eszményi ember típusának az európai történelem folyamán való fejlődését. A zseniális görög nép megteremtette a szép és jó ember eszményét. A középkor ideálja a szent, az erkölcsiség, még pedig főleg egyéni erkölcsiség egyik formájának magasan álló, de egyoldalú megtestesítője. A középkorra visszahatásként beköszöntő renaissance új eszményt dob a fejlődés árába: a humanizmus eszményét. Hogy mindjárt az újabb korra térjünk át, a XIX. századnak a tudomány és társadalmi igazság volt az eszménye, míg a XX. század ideálját talán az emberi szolidaritás, a szoros együvé tartozás és a közösség érzésében kell keresni.

E történeti áttekintés előrebocsátása után sorra vizsgálat alá veszi Leclère az erkölcsi nevelésnek egyes tényezőit és fokozatait. Külön fejezetet szentel a családnak, mely a közfelfogás szerint is legnagyobb szerepet játszik az erkölcsi képzésben. Ez az az anyaföld, melybe visszanyúlnak a jellem fájának gyökerei. Az erkölcsi nevelés a családban nagyon közvetett módon és egész mechanikusan kezdődik. Rendhez szoktatjuk a gyermeket, nem engedjük meg, hogy szélszélyes zsarnoka legyen környezetének. Éreztetjük vele, hogy vannak normák, melyek uralkodnak fölötte, vannak egyének, kikhez alkalmazkodnia kell, szóval beleoltjuk a rendnek és más embereknek tiszteletét. Ilyen primitív eszközökkel kezdi meg a család a kis gyermek erkölcsi nevelését, mely lassanként mindig szövevényesebb problémák elé állítja a szülőket. Ki ne tudná azonban, hogy a legtöbb szülő nagyon is ötletszerűen, taláalomra vágja ketté ezeket a problémákat, nem gondolkozik rajtuk. Leclère azt véli, hogy nagyot lehetne lendíteni az erkölcsi nevelés ügyén, ha sikerülne a családfőket tudományos egyesületekbe tömöríteni, ahol a szülők arra illetékes emberek vezetése alatt megbeszélhetnék tapasztalataikat, kicserélhetnék nézeteiket s neveléstani könyveket és folyóiratokat forgathatnának. Ez az

eszme nem új. Némileg már testet is öltött a szülői értekezletek formájában, melyek azonban nem mindenütt tudtak gyökeret verni. Bizonyos fokú optimizmussal (s ez mindig szükséges ahhoz, hogy higgyünk a haladásban) kétségkívül sok jót remélhetni a szülőknak akármilyen módon történő pædagogiai iskolázásától.

A család után az iskola tehet legtöbbet az erkölcsi nevelés érdekében. Mivel pedig az iskoláknak egy része úgyszólván mindenütt az állam kezében van, önként felvetődik az a kérdés, mennyiben folyhat be jogosan az állam az ifjúság erkölcsi nevelésének irányításába. Ennek a kényes és a franciáknál sokat vitatott problémának taglálása közben erősen hangsúlyozza a szerző, hogy igazában nem az állam, vagyis az ország polgárainak összessége szabja meg az állami iskolák nevelésének irányát, hanem csak a kormány, vagyis mindössze néhány polgár, kik esetleg nagyon is véletlenül kerültek az állam élére. Ennek a ténynek figyelembe vételével és egyéb megfontolások alapján Leclère szerint nagy általánosságban úgy áll a tétel, hogy az erkölcsi nevelés tekintetében az állam nincs följogosítva arra, hogy a családok fölött pædagogiai zsarnokságot gyakoroljon, sőt az iskolai nevelésre kiterjeszhető jogai is csak korlátozottak. Ez mindenestre igen szabadelvű fölfogás.

Az iskola tanulmányi anyagából az irodalmi, művészeti és történeti oktatás nagyon hathatós közvetett eszköze az erkölcsi nevelésnek. Végzetes hiba volna, ha valaki ezt a három tanulmányi ágat pusztán az erkölcsfejlesztés céljának szolgálatába akarná hajtani. Viszont azonban nagy mulasztást követne el az is, aki elfelejtené gyümölcsöztetni az irodalomban, művészetben és történelemben található erkölcsi vonatkozásokat. Leclère korántsem ringatja magát abban az illúzióban, hogy a remekírók és más nagy művészek alkotásainak tanulmányozása csálhatatlan módja az erkölcsi tökéletesedésnek, de helyes tapintattal mutat rá arra az ethizáló erőre, mely a humaniorákból a nevelő kezén kiáradhat. Az irodalmi művekkel kapcsolatban szó lehet minden emberi dologról, a legkülönfélébb eszmékről és szellemi áramlatokról. Az idegen irodalmakkal való foglalkozás fejleszti az emberi összetartozás érzését, közelebb visz az idegen ország fiaihoz s lenyesi rólunk a faji és helyi balítéletek és elfogultság fattyúhajtásait.

Tagadhatatlan, hogy az esztétikai élvezetek iránt való fogékonyság föltételezi a lelki életnek bizonyos nagyobb fejlettségét és finomságát, arról azonban vitatkozni lehetne, vajjon a szépérzék fejlesztése az erkölcsi érzék fejlődését is előmozdítja-e egyúttal. Pedig vannak rajongó műremekimádók, akik nemes hevületüktől elragadtatva azt állítják, hogy a milói Venusnak hosszas szemlélete vagy a

zene hangjától kísért ritmikus táncmozgás erkölcsileg jobbakká, altruistábbakká tesz bennünket. Ámde ez merő képzelgés! Ugyanilyen túlzó légvárelmélet a tudomány erkölcsnemesítő hatásának dogmává tétele is. A higgadt vizsgáló nem vonja kétségbe, hogy a természet-tudományoknak vannak olyan elemei, melyeket közvetve értékesíteni lehet ethikai célra, de aki ennyit készséggel elismer, még nagyon távol van attól a végtétől, hogy vérmes reményeket tápláljon a természettudományi oktatásnak moralizáló ereje felől. Mindazonáltal a természettudományi oktatásban sem szabad beérni az ismeretközlés pusztá céljával. A nevelő szándék háttérbe szorulhat időről-időre, de nem szabad állandóan ködbe burkolóznia. A tanítói pályára készülőkét úgy kell vezetni, hogy megérezzék és föl tudják használni a természettudományi oktatásban kínálkozó jellemképző mozzanatokot. A természettudományoknak egyébként nemcsak a szorosan vett anyaga, hanem története s egyes kiváló tudósok életrajza is bőven ad alkalmat közvetett erkölcsi nevelésre.

Minden pädagogusnak számolnia kell a vallásosság nevelő hatásával is, mert a vallások pszichikai és szociologiai valóságok. Nyilvánvaló tehát, hogy a vallásellenes nevelést csak kárhoztatni lehet. Azonban magát a vallási oktatást és nevelést Leclère szerint a családokra, hitközségekre, egyházakra kell bízni, az államnak s az iskolának ebben a tekintetben közömbösnek kell maradnia. Ahol ugyanis nagyon eltérő vallási meggyőződésű szülők gyermekei vannak együtt, ott a tanító csak a semlegesség árán érheti el, hogy senkinek a hitét meg ne sértse. Az államnak sem a vallásokat, sem a hitetlenséget nincs joga üldözni. A vallásos szülőknek viszont jogukban áll, hogy fejleszthessék gyermekeiknek vallásos érzelmét, de lehetőleg tartsák tiszteltben a növekvő gyermeknek vallási szabadságát. A nem-vallásos szülőknek pedig nincs joguk erőszakkal kiölni gyermekeik lelkéből a vallásos hajlam nyilvánulásait.

Az állam a maga részéről a jogi oktatás formájában járulhat hozzá az erkölcsi neveléshez. Megfoghatatlan azonban, hogy ámbár a törvénynek nem-tudása senkit sem mentesít, az oktatás ügyének intézői mégis alig gondolnak a jogi ismeretek elemeinek népszerűsítésére. De ha a gyakorlati szükséglet nem tekintjük is, nincs oktatás, mely jobban fejlesztené a felelősség érzelmét s ez fűzi össze a jogi oktatást az erkölcsi neveléssel. Főlösképpen hangoztatni, hogy ennek a nem-szakszerű jogi oktatásnak nem szabad száraznak és mechanikus formájúnak lenni.

A filozófia útján is mindenkinek kell erkölcsi oktatásban részesülnie. Akik nem végeznek középiskolát, azoknak ismereteit a szabad oktatás van hivatva ebben a részben kiegészíteni. Evvel kapcso-

latban felveti Leclère azt a kérdést, mennyiben lehet szabad kezét adni a filozófia tanárának. A válasz nem egyszerű, mert egyfelől a tanárnak jogában van megkövetelni, hogy ne kelljen meggyőződésével ellenkezőt hirdetnie, tehát hazudnia tanítás közben, hiszen ezt a nevelőtől lehetetlenség még kívánni is, másfelől viszont az állam jogosan elvárhatja a tanártól, hogy tiszteletben tartsa tanítványa szüleinek meggyőződését. Ebből a dilemmából nincs más kivezető út, mint ha a tanár becsületes tárgyilagossággal előadja az övével ellenkező nézeteket is és ismerteti a saját érvelésével szemben felhozható ellenvetéseket.

A serdülés kora, ez a pszichologiailag alig ismert kritikus időszak, fontos időpont a társadalmi nevelésben. Némi túlzással azt mondja a szerző, hogy ebben az életkorban mindenki abnormis s ezért itt a pædagogíának szövetkeznie kell a pszichiatriával. Különösen két bűntől kell óvni a serdülő ifjúságot: a dorbézolástól és kicsapongástól. Erre a célra alkoholelles és tisztasági ligák alakítását ajánlja Leclère. Az utóbbiaknak sikerében bizonyára kevesen bíznak, azt azonban mindenki tudja, hogy a különféle egyesületekben és körökben való foglalkoztatás jótékonyan leköti az ifjú energiáját s ezzel megmentheti a rossz útra tévedéstől.

Egy egész fejezetet szán Leclère a hadseregnek, mint népművelő és nevelő intézménynek. Valóban itt van már az ideje, hogy a hadseregeket, melyek minden népnek annyi millióját emésztik föl, ilyen szellemben fogják föl azok is, akik a kaszárnnyak életét intézik. Csakhogy akkor a tisztnek igazi néptanítónak kellene válnia, aki leereszkedik embereihez, érdeklődik magánviszonyaik iránt s mindenféle civil ismeretekre tanítja őket, sőt — udvariasan bánik velük. Azonban ennek az eszménynek megvalósulása még nagyon távoli jövőnek a zenéje. A katonai szolgálatnak erkölcsi nevelő hatását abban véli megjelölni Leclère, hogy a katonáskodás megéreztetni az emberrel az erkölcsi imperativusnak kérlelhetetlen erejét, hozzászoktat a fegyelemhez, saját akaratumknak a másé alá rendeléséhez, egész egyéniségünk megtagadásához, a törvénytisztelethez, a közérdek szolgálatához. A félbarbár ujoncra kétségkívül van a katonai szolgálatnak bizonyos pallérozó hatása, de egyébként a szerző jételéhez igen sok megjegyzést lehetne fűzni.

A különféle szövetkezetek és egyesületek, ha az összetartozás eszméjét szolgálják, kitünő eszközei a felnöttek erkölcsi nevelésének, ennél fogva célszerű már az ifjakat is belevonni az egyesületi életbe. Továbbá a mások által kapott nevelésnek mindenkiben fel kell ébresztenie az önnevelés vágyát. Ennek célja az egyéni tökéletesség elérése. Az össznevelés nincs alávétve azoknak a korlátozásoknak,

melyek a mások által való nevelést különböző okoknál fogva lenyűgözik, ezért az össznevelés köre sokkal tágabb, eredményei hasonlíthatatlanul nagyobbak lehetnek. Az eszmény itt abban áll, hogy minél több ember legyen értékes egyéniség, minél többen tartozzanak a társadalom *élite*-jének csoportjába.

A feminizmusért lelkesedő, de a végleteket egyáltalában nem hajszoló szellemben van megírva a nők erkölcsi neveléséről szóló fejtegetés. Az *erkölcsi orthopaedia* című fejezet pedig hangsúlyozza, hogy az erkölcsileg abnormis vagy beteg gyermekeket különös figyelemben kell a társadalomnak részesíteni. A pædagiában s a törvénytudomány előtt a pszichologus-orvos a jövőben elsőrendű szerepet van hivatva betölteni. A fiatalok büntetéseik részére tudvalevőleg máris vannak külön gyermekbiróságok, de szükség van még a mostaninál nagyobb számú javítóintézetre, kórházra, a gyógyíthatatlanok számára pedig menedékhelyekre.

Leclère műve igen magas szempontból vizsgálja az erkölcsi nevelés nagy problémáját s tárgyának lehetőleg minden vonatkozását szemügyre veszi. Ez a magas szempont biztosítja fejtegetései színvonalának emelkedettségét. Mint a nevelői hivatásért őszintén lelkesedő pædagogus tág perspektívát tár fel előttünk és nemes eszményi célokat tűz eléünk evvel a könyvével, melynek minden sorát az a meggyőződés hatja át, hogy a filozófiailag képzett pædagogusra fontos szerep vár a társadalmi jóllét megteremtésének nagy munkájában.

Dr. Nagy József.

*

Wetekamp: Selbstbetätigung und Schaffensfreude in Erziehung und Unterricht. Mit besonderer Berücksichtigung des ersten Schuljahres von Professor W., Direktor des Werner-Siemens-Realgymnasiums zu Schöneberg. Berlin. Zweite stark vermehrte Auflage nebst einem Anhang: wie ich die Idee der Selbstbetätigung in 1½ jähriger Schularbeit durchzuführen suchte, von Paul Bechert Vorschullehrer. Und 16 Tafeln. Druck und Verlag von B. G. Teubner in Leipzig 1911.

E könyv első sorban ama tapasztalatokról számol be, amelyeket szerzőnk az önműködés gyakorlásával — melyet ő «Werkunterricht»-nek nevez el — a berlini Siemens Werner után elnevezett realgimnáziumon az 1904—1906-diki években ért el. Ezen iskola most egyelőre két osztályból és három előkészítő osztályból áll. Az intézet élén Wetekamp áll, ki a fentemlített műnek szerzője is.

Wetekamp mindenekelőtt elítéli azon szülők eljárását, kik gyermekeiket még iskolaköteles koruk előtt olvasni, írni és számolni tanítják és így a nyilvános iskola tanítását megelőzik. De hogyan